

Joanna Bierówka

*Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego**

E-mail: jbierowka@afm.edu.pl

ORCID: 0000-0002-2668-3503

Internet i Głusi: kompetencje, użytkowanie i znaczenie w codziennym życiu**

Summary

THE INTERNET AND THE DEAF: COMPETENCIES, USAGE, AND SIGNIFICANCE IN DAILY LIFE**

In contemporary educational practice, digital technologies are extensively utilised by educators, who also create digital media content. Ensuring the accessibility of this content for all audiences, including deaf individuals, is essential. This study investigates the Internet usage practices of the Deaf community, identifying barriers, tools for enhancing media accessibility, and relevant legal rights. The author reviews research reports, presents standards and guidelines for media accessibility, and discusses applicable legal frameworks. The primary focus is on original survey research involving 196 deaf participants, 136 of whom were Internet users. The research addresses the following key questions: What is the prevalence of Internet use among the Deaf? What are the socio-demographic characteristics of deaf Internet users versus non-users? What are the specific communication competencies of these groups? How do the Deaf perceive their Internet skills, and how were these skills acquired? What purposes do the Deaf have for Internet use? Are they solely content consumers, or do they also publish content independently? What types of content do they receive and publish? How do the Deaf perceive the significance of the Internet in their lives? This study underscores the Internet's crucial role in the lives of the deaf individuals and the development of their community. It highlights the importance of equipping educators with the knowledge and skills to create and use accessible media content. Additionally, fostering awareness of the Deaf community, their needs, culture, and contributions can promote greater inclusivity and openness to diversity.

Keywords: the Deaf, Internet use by the Deaf, Polish Sign Language, accessibility of media messages for the Deaf, media education

* Adres: Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Wydział Psychologii, Pedagogiki i Nauk Humanistycznych, ul. Gustawa Herlinga-Grudzińskiego 1, 30-705 Kraków

** Finansowanie publikacji: Uniwersytet Warszawski

Wprowadzenie

Internet odgrywa coraz większą rolę w życiu codziennym, w tym także w życiu osób niesłyszących, umożliwiając im dostęp do informacji, komunikację i rozwijanie kompetencji cyfrowych. Zrozumienie, w jaki sposób społeczność Głuchych korzysta z Internetu, jakie napotyka bariery oraz jakie ma potrzeby, jest kluczowe dla zapewnienia im pełnej dostępności i integracji w cyfrowym świecie.

W artykule przedstawiono badania dotyczące korzystania z Internetu przez Głuchych z uwzględnieniem ich kompetencji oraz znaczenia, jakie nadają temu użytkowaniu w swoim życiu codziennym. Warto zaznaczyć, że osoby z dysfunkcjami słuchu są grupą bardzo zróżnicowaną pod względem kompetencji komunikacyjnych. Przeważają te, których słuch pogorszył się z wiekiem (osoby ogłuchłe) i które wcześniej przyswoiły język polski. W prezentowanych tutaj badaniach skoncentrowano się na osobach niesłyszących od urodzenia lub od wczesnego dzieciństwa, które posługują się polskim językiem migowym (PJM). Część z nich dobrze komunikuje się po polsku, inni potrzebują wsparcia w komunikacji w formie napisów dla niesłyszących lub tłumaczenia na język migowy. Niektóre niesłyszące osoby nie znają języka polskiego i komunikują się tylko w języku migowym. Są też osoby głuche, które nie znają żadnego języka (Imiołczyk, 2020, s. 7).

Prezentowane badania mają na celu nie tylko poszerzenie wiedzy pedagogicznej, ale przyczyniają się do budowania świadomości na temat specyfiki funkcjonowania osób ze zróżnicowanymi potrzebami, co rodzi postawę otwartości i wrażliwości wobec różnorodności uczniów i wychowanków oraz inspiruje do działań sprzyjających przeciwdziałaniu ich wykluczeniu i dyskryminacji. Ważną rolę w tym zakresie odgrywają dostępność przekazów medialnych oraz postawy nauczycieli.

Należy zaznaczyć, że dostępność przekazów medialnych sprawia, że mogą z nich korzystać osoby ze zróżnicowanymi potrzebami, w tym osoby z niepełnosprawnościami. Dla zwiększenia dostępności tych przekazów konstruuje się je w odpowiedni sposób, uwzględniając różnego rodzaju udogodnienia. Wiedza na temat dostępności przekazów medialnych i kompetencje z zakresu budowania tej dostępności powinny być postrzegane jako przedmiot edukacji medialnej. Obecnie takie ujęcie nie jest jeszcze powszechne, ale zyskuje na popularności. Dzieje się tak dzięki coraz większej świadomości dotyczącej zróżnicowanych potrzeb odbiorców przekazów medialnych, za którą stoi rozwój badań nad dostępnością, oraz regulacje prawne o charakterze międzynarodowym, krajowym i lokalnym. Kwestie dostępności są obecne w ważnym – z punktu widzenia edukacji medialnej – dokumencie, jakim są Europejskie ramy kompetencji cyfrowych (DigComp). W jego edycji 2.2, wskazano jako jedną z kompetencji cyfrowych: „świadomość wymogów dostępności podczas komunikowania się w środowiskach cyfrowych, tak

aby komunikacja była inkluzywna i dostępna dla wszystkich użytkowników (np. dla osób niepełnosprawnych, osób starszych, osób o niskim poziomie umiejętności czytania i pisanie, mówiących innym językiem)” (Vuorikar i in., 2022, s. 29). Z myślą o osobach realizujących działania edukacyjne, stworzono Europejskie ramy kompetencji cyfrowych dla nauczycieli (DigCompEdu) (Redecker, Punie, 2017). Wśród dwudziestu dwóch kompetencji cyfrowych, w obszarze 5. Wzmacnianie pozycji uczniów (*Empowering learners*) opisano kompetencję: „Dostępność i włączenie”. Dostępność oznacza tu takie dostosowanie zasobów edukacyjnych i stosowanych w procesie edukacji technologii, aby wszyscy uczniowie, także ci ze specjalnymi potrzebami mogli z nich korzystać. Ważna jest przy tym świadomość, że stosowanie technik cyfrowych może czynić proces edukacyjny bardziej, ale także mniej dostępnym, dla tej grupy uczniów (Redecker, Punie, 2017, s. 70–71). W gronie osób ze specjalnymi potrzebami, w dokumencie zostały wymienione osoby z dysfunkcją słuchu (Redecker, Punie, 2017, s. 71). Nauczyciele powinni posiadać wiedzę na temat specyfiki komunikacyjnej i innych potrzeb tej grupy odbiorców swoich działań. Powinni także umieć zastosować przeznaczone dla nich udogodnienia, które stosuje się w zakresie budowania dostępności.

Głusi jako mniejszość kulturowo-językowa

Wiele osób niesłyszących określa się jako Głuche – pisane wielką literą. Nie postrzegają się one jako osoby z niepełnosprawnością, lecz jako mniejszość kulturowo-językowa, gdyż mają własną kulturę – kulturę Głuchych i własny język (Imiołczyk, 2020, s. 7). Językiem tym jest polski język migowy (PJM), którego powstanie wynikało z potrzeby porozumiewania się osób niesłyszących. Jest to język, który dziecko „otrzymuje w drodze naturalnej aktywizacji od głuchych rodziców bądź rodzica, lub którego uczy się w kontaktach środowiskowych z innymi głuchymi” (Kosiba, Grenda, 2011, s. 6). Co ważne, jest on językiem żywym i stale się rozwija (Wojtas, 2014, s. 101). Badania nad PJM w Polsce realizowane są od lat 90. i dowodzą, że stanowi on „kompletny system językowy, który ma cechy języka naturalnego: podobnie jak języki mówione – ma warstwową strukturę skonstruowaną na podłożu fonologicznym, morfologicznym i składniowym” (Tomaszewski, Piekot, 2015, s. 65). Nie należy mylić PJM z SJM – systemem językowo-migowym określanym także jako język migany. Polega on „na posługiwaniu się językiem mówionym przy jednoczesnym stosowaniu słów migowych i struktur gramatycznych właściwych językowi polskiemu” (Tomaszewski, Piekot, 2015, s. 64). Posługiwanie się SJM jest więc możliwe wśród Głuchych, którzy mają dobrze opanowane struktury polszczyzny. Został on stworzony w latach 60. XX w. w celu ułatwienia komunikowania się

słyszącym i niesłyszącym, a także jako podstawa metodyki nauczania, powszechnie stosowana w szkolnictwie dla niesłyszących w naszym kraju (Kosiba, Grenda, 2011, s. 7). W praktyce można mówić o językowym kontinuum między PJM i SJM, w którym mieszczą się jeszcze kody mieszane, przenikające się wzajemnie. Użytkownicy nie zawsze mają świadomość, którym kodem się posługują (Tomaszewski, Piekot, 2015, s. 64). Obecnie dzięki badaniom nad PJM oraz uznaniu w prawodawstwie międzynarodowym i polskim prawa Głuchych do posługiwania się nim, rośnie świadomość dotycząca konieczności oparcia ich edukacji na polskim języku migowym (Czajkowska-Kisil, Siepkowska, Sak, 2014, s. 16) oraz działań w zakresie budowania dostępności przekazów medialnych dla tej grupy odbiorców.

Liczba osób posługujących się tym językiem jako podstawowym narzędziem komunikacji jest szacunkowa. I tak, zgodnie z Narodowym Spisem Powszechnym Ludności i Mieszkań z 2021 r., PJM jako język kontaktów domowych wybrało 9267 osób, w tym 7070 osób zadeklarowało także znajomość języka polskiego, a 2079 osób znajomość tylko PJM (GUS, 2023). Należy zauważyć, że badaniami nie zostali objęci wszyscy Głusi. Ponadto nie wszyscy Głusi posługują się PJM w kontaktach domowych, ponieważ często ich bliscy nie znają tego języka. Do tej pory wielkość społeczności Głuchych określano w Polsce na 50–100 tysięcy osób (Świdziński, 2014, s. 9).

Dostępność przekazów medialnych dla Głuchych

Dostępność przekazów medialnych dla Głuchych budowana jest m.in. poprzez zastosowanie napisów. Chodzi tu zwłaszcza o napisy rozszerzone, które są zsynchronizowaną z obrazem alternatywą tekstową dla treści dźwiękowych zawartych w przekazie medialnym. Przypominają one napisy dialogowe, lecz zawierają dodatkowe informacje, takie jak identyfikacja mówiących, informacje o istotnych odgłosach, muzyce itd. (Kowalski, Sacha, Szczygielska, 2014). Napisy dla niesłyszących mogą być tworzone przed wydaniem/emisją materiału audiowizualnego. Istnieje także możliwość stosowania napisów na żywo (Szczygielska, 2019, s. 207).

Poza stosowaniem napisów bardzo ważną formą budowania dostępności przekazów medialnych dla Głuchych jest tłumaczenie ich na język migowy. Początkowo używano w tym celu systemu językowo-migowego, obecnie dzięki badaniom nad PJM i preferencjami Głuchych (Bierówka, 2019, s. 280; Kalata-Zawłocka, 2021, s. 67) coraz bardziej upowszechnia się tłumaczenie na polski język migowy. Bardzo ważne przy tym jest, aby było to tłumaczenie wysokiej jakości, zrealizowane zgodnie ze standardami obowiązującymi w tym zakresie. Standardy takie zostały zawarte w stanowisku Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z 2021 r., w sprawie jakości

i sposobu realizacji tłumaczenia na język migowy w utworach audiowizualnych (KRRiT, 2021). Wcześniej, w 2016 r., KRRiT przyjęła także stanowisko w sprawie jakości i sposobu realizacji napisów dla niesłyszących w utworach audiowizualnych (KRRiT, 2016).

Obowiązek stosowania udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami wzroku i słuchu nakłada na nadawców programów Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 roku o radiofonii i telewizji (Dz.U. 1993 r. nr 7, poz. 34). Kolejna jej nowelizacja z 22 marca 2018 r. określa, że do 2024 r. udogodnienia te mają być wprowadzone w 50% kwartalnego czasu nadawania programu, z wyłączeniem reklam i telesprzedaży (Dz.U. 2018 r., poz. 915). Jednocześnie w drodze rozporządzenia wprowadzono wiele wyjątków dla programów wyspecjalizowanych i łagodniejsze wymogi dla nadawców programów o niskim udziale widowni. Ponadto określony został także udział poszczególnych rodzajów udogodnień w łącznym czasie nadawania programu w zależności od pory emisji, charakteru i rodzaju programu (Dz.U. 2018 r. poz. 2261).

Oprócz wspomnianej powyżej ustawy w Polsce wprowadzono w ostatnich latach wiele istotnych aktów prawnych stanowiących ramy dla budowania dostępności mediów dla osób z niepełnosprawnościami. Są to m.in.: Ustawa z dnia 19 lipca 2011 roku o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz.U. 2011 r. nr 209, poz. 1243), a także Ustawa z dnia 19 lipca 2019 roku o zapewnianiu dostępności osobom ze specjalnymi potrzebami (Dz.U. 2019 r., poz. 1696) oraz – szczególnie istotna w obliczu cyfryzacji mediów – Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 roku o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych (Dz.U. 2019 r., poz. 848). Ustawa ta obejmuje WCAG (*Web Content Accessibility Guidelines*), czyli zbiór wytycznych przyjętych przez wiele krajów europejskich, które wskazują jak tworzyć treści internetowe, aby były bardziej dostępne dla osób z niepełnosprawnościami. Rekomendacja dotycząca stosowania tych wytycznych znajduje się także w Europejskiej agendzie cyfrowej. W polskiej ustawie odnoszącej się do WCAG zaleca się m.in. stosowanie na stronach internetowych i w aplikacjach mobilnych tłumaczenia na język migowy i napisów dla niesłyszących. Może się wydawać, że treści cyfrowe o charakterze tekstowym są dla Głuchych dostępne. Należy jednak pamiętać, że dla części z nich język polski nie jest pierwszym językiem i mogą mieć problemy z jego zrozumieniem. Dlatego też ważną formą budowania dostępności jest tworzenie jak najbardziej jasnych i prostych treści. Natomiast, gdy nie jest to możliwe – doradza się tworzenie treści uzupełniających lub alternatywnej wersji przekazu tekstowego (FIRR, 2021). Poleca się tu stosowanie standardu przygotowania tekstu łatwego do czytania i zrozumienia ETR (*Easy to Read*). Standard ten ma ułatwić zrozumienie informacji przede wszystkim dorosłym osobom z niepełnosprawnością intelektualną, ale także innym odbiorcom, np. takim, którzy mają trudności z czytaniem, lub dla których język polski jest językiem

obcym. Jako że aktywnością podejmowaną w środowisku cyfrowym przez wiele osób jest granie w różnego rodzaju gry, warto wspomnieć w tym kontekście o zbiorach wytycznych, dotyczących projektowania gier dostępnych dla osób z różnymi niepełnosprawnościami. Między innymi wydane w formie pliku PDF, jak i strony internetowej wytyczne fundacji Able Gamers (Barlet, Spohn, 2012).

Impulsem do budowania ram prawnych dotyczących dostępności oraz tworzenia standardów i wytycznych w tym zakresie, stało się z pewnością przyjęcie w 2006 r. Konwencji praw osób niepełnosprawnych, która przez Polskę została ratyfikowana w roku 2012. Konwencja nakłada na państwa-strony obowiązek zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami dostępu, na równych zasadach z innymi obywatelami m. in. do informacji i komunikacji międzyludzkiej, w tym technologii i systemów komunikacyjnych i informacyjnych (Dz.U. 2012 r., poz. 1169, art. 9).

Można więc sądzić, że w Polsce dzięki gwarancjom prawnym oraz standardom budowania dostępności Głusi mają zagwarantowany dostęp do przekazów medialnych. Jednak napotykają oni na wiele ograniczeń w tym zakresie. Okazuje się bowiem, że obowiązuje interpretacja ustawy o radiofonii i telewizji, zgodnie z którą: przyjęty minimalny poziom udogodnień to ich suma. Realizując zapisy ustawy, nadawcy koncentrują się na ilości udogodnień, a nie na ich jakości. Wśród udogodnień dominują napisy, które nie zawsze są zrealizowane zgodnie z wytycznymi w tym zakresie i nie dla wszystkich Głuchych są zrozumiałe. Jakość tłumaczenia na język migowy, także pozostawia wiele do życzenia. Poza tym, niektórzy nadawcy umieszczają audycje telewizyjne z udogodnieniami w porach niskiej oglądalności, czyli późno w nocy lub we wczesnych godzinach porannych (zob. Bierówka, 2023).

Ten niekorzystny obraz realiów dostępności przekazów medialnych dla Głuchych ujawnił się także w trakcie badań, które autorka zrealizowała w 2022 r. Dotyczyły one dostępności informacyjnych przekazów medialnych dla Głuchych, w czasie pandemii COVID-19. W toku badań zrealizowano 15 wywiadów z Głuchymi oraz debatę na temat dostępności mediów, w której brało udział 19 Głuchych (zob. Bierówka, 2023). Tylko jedna z wypowiadających się w ramach badań osób, nie zgłaszała zastrzeżeń do poziomu dostępności informacyjnych przekazów medialnych dla Głuchych. Pozostałe osoby wskazywały na fakt, że wiele treści, nawet bardzo istotnych dla Głuchych emituje się bez zastosowania jakichkolwiek udogodnień. Większość wypowiadających się w ramach badań osób wskazała, że jakość napisów czy tłumaczenia na język migowy nie zawsze im odpowiada. Negatywne uwagi dotyczyły zwłaszcza tłumaczenia, wskazywano, że tłumacz jest zbyt mały, zbyt szybko przekazuje treści, jego postać bywa na ekranie zasłonięta przez inne elementy obrazu. Pojawiły się także opinie, że o ile w pandemii dostępność przekazów poprawiła się, to w czasie postpandemicznym znowu doszło do jej pogor-

szenia. Badani zwrócili uwagę na fakt, że są zmuszeni wybierać nie te programy i stacje telewizyjne, które im odpowiadają, ale te, w których znajdują się udogodnienia. Badania pokazały także, że najpopularniejszym źródłem informacji wśród badanych Głuchych jest Internet. Korzystali z niego zarówno młodszy, jak i starszy respondenci. Ci ostatni szukali przede wszystkim przekazów tłumaczonych na PJM, np. vlogów tworzonych przez innych członków społeczności Głuchych.

Znaczenie Internetu dla społeczności Głuchych w Polsce

Internet okazuje się szczególnie ważnym narzędziem komunikowania i poszukiwania informacji dla Głuchych. Wprowadza także ogromne zmiany w funkcjonowaniu tej rozproszonej społeczności, dla której komunikowanie się na odległość było w dobie przed Internetem znacząco ograniczone (Teper-Solarz, 2018, s.180). Pierwszym krokiem na drodze komunikowania zapośredniczonego przez media była dla Głuchych komunikacja tekstowa (Zdrodowska, 2014, s. 35–36), ale przełomem stało się wykorzystanie urządzeń, które pozwalają im komunikować się na odległość w ich podstawowym języku – czyli języku migowym. Możliwość taką dają urządzenia, dzięki którym można łatwo i szybko przesyłać obraz, czyli wyposażone w kamerę. Głusi w ten sposób nie tylko komunikują się na odległość, ale także publikują treści w sieci. Teper konstatuje, że Internet jako technologia oparta na przekazie tekstowym i obrazie, jest jakby stworzona dla Głuchych. Nie tylko pozwala im pokonywać bariery w dostępie do informacji, ale rozszerza zakres kontaktów interpersonalnych poza zasięg dostępności fizycznej. Internet jest także miejscem ekspresji kultury Głuchych, upowszechniania języka migowego, budowania poczucia przynależności, tworzenia nowej tożsamości oraz forum walki Głuchych o ich prawa (Teper-Solarz, 2018, s. 182).

Różnego rodzaju usługi, czy to komercyjne, czy związane z ochroną zdrowia lub z załatwianiem spraw urzędowych także są bardziej dostępne dla Głuchych, gdy mogą oni skorzystać z nich online, przez strony internetowe czy aplikacje. Zwłaszcza gdy zaprojektowano je zgodnie z wytycznymi dotyczącymi dostępności cyfrowej. Ważną usługą, z której mogą korzystać Głusi, komunikując się ze słyszącymi jest tłumacz języka migowego online. Być może w przyszłości usługa ta będzie realizowana automatycznie, chociaż ze względu na specyfikę języka migowego jest to wyjątkowo trudne wyzwanie (CORDIS, 2017, 2019). Przełomowe są także technologie pozwalające szybko i łatwo zmienić mowę w tekst. Symultaniczne zapisywanie lekcji czy wykładów lub automatyczne tworzenie napisów do wizualnych materiałów może być z powodzeniem wykorzystywane w edukacji osób z dysfunkcjami słuchu (Domagała-Zyśk, 2017a, 2017b).

Odnosnie do omówionych tu usług i kwestii ich dostępności, warto wskazać badania dotyczące użytkowania Internetu przez Głuchych w Polsce, czy szerzej osób z dysfunkcjami narządów słuchu. Analiza literatury przedmiotu pokazuje, że w badaniach podejmowano m.in. takie istotne tematy, jak wykorzystanie nowych technologii w procesie diagnozowania wad słuchu, dobierania urządzeń wspomagających słuch oraz komputerowego wspierania procesu nauczania dzieci niesłyszących (Zielińska, 2005, 2007, 2015). Pochylano się także nad podatnością adolescentów z uszkodzonym słuchem na problematyczne używanie Internetu (PUI) oraz ich skłonność do zachowań ryzykownych w sieci (Karbowniczek, Michalczyk, 2022; Michalczyk, 2021). Ciekawej analizy wpływu popularności komunikacji zapośredniczonej przez Internet na relacje w obrębie społeczności Głuchych podjęła się także Zuzanna Teper-Solarz (2018) – wskazując na takie negatywne konsekwencje jak: pogłębienie się luki międzypokoleniowej, wzmacnianie negatywnych wzorów zachowań głuchych użytkowników Internetu, osłabianie tradycyjnych więzi w obrębie omawianej społeczności. Głusi respondenci w badaniach Teper-Solarz deklarują także, że budując relacje przez Internet Głusi tracą motywację do nauki czytania i pisanie oraz budowania relacji ze słyszącymi. Autorka podkreśla także, że Głusi mają różne kompetencje w zakresie korzystania z Internetu i dlatego społeczność ta różnicuje się obecnie na mniej i bardziej wykluczonych użytkowników Internetu (Teper-Solarz, 2018, s. 182–184).

Na uwagę zasługuje także obszerna, oparta na materiale gromadzonym przez sześć lat, analiza tekstów tworzonych w języku polskim przez osoby z dysfunkcją słuchu autorstwa Katarzyny Jachimowskiej (2013). Przedmiotem jej badań jest m.in. komunikacja językowa osób niesłyszących, realizująca się za pośrednictwem komputera z dostępem do Internetu. Jachimowska dokonuje także kompleksowego przeglądu aktywności sieciowej tej grupy użytkowników oraz przeznaczonych dla nich serwisów sieciowych (Jachimowska, 2013, s. 89–102). „Młodzi, aktywni, wymieniający się doświadczeniami i świadomi swoich praw głusi są coraz bardziej widoczni w Internecie” – reasumuje autorka tę część pracy (tamże, s. 98).

W świetle rosnącej świadomości dotyczącej konieczności budowania dostępności informacyjnej i komunikacyjnej coraz częściej realizuje się badania dotyczące preferencji Głuchych w dziedzinie narzędzi budowania tej dostępności (Kallata-Zawłocka, 2021; Szarkowska, Laskowska, 2014). Głusi badani są także jako odbiorcy różnego rodzaju usług online, np. serwisu mObywatel 2.0 (Ministerstwo Cyfryzacji, 2024) czy Internetowego Konta Pacjenta (Narodowy Fundusz Zdrowia, 2024). Badania te mają na celu dostosowanie usług do potrzeb osób z dysfunkcją słuchu.

Głusi i Internet w świetle badań własnych

Założenia metodologiczne i organizacyjne badań

Główny problem badawczy został sformułowany dosyć szeroko: Jak Głusi korzystają z Internetu? W celu ukierunkowania dalszych badań należało więc stworzyć wykaz problemów szczegółowych (Pilch, Bauman, 2001, s. 191–192). Przedstawia się on następująco: Jaka jest popularność Internetu wśród Głuchych? Jakie są cechy społeczno-demograficzne Głuchych korzystających i niekorzystających z Internetu? Jaka jest specyfika kompetencji komunikacyjnych obu tych grup respondentów? Jak Głusi oceniają swój poziom umiejętności korzystania z Internetu? Jak nabyli te umiejętności? W jakim celu Głusi korzystają z Internetu? Czy są jedynie odbiorcami treści? Czy także samodzielnie je publikują? Jaki jest format treści odbieranych i publikowanych przez respondentów? Jak Głusi oceniają znaczenie Internetu w swoim życiu.

W badaniach wykorzystano metodę sondażu wraz z towarzyszącą jej techniką ankiety. Na potrzeby badań skonstruowano kwestionariusz, który był konsultowany z osobami głuchymi w ramach współpracy przy realizacji badań z Małopolskim Oddziałem PZG. Kwestionariusz obejmował 25 pytań, w tym 9 pytań metrykalnych. Znacząca część kwestionariusza przeznaczona była tylko dla respondentów, którzy korzystają z Internetu. Budując narzędzie, dołożono wszelkich starań, aby język był możliwie prosty a instrukcje zrozumiałe. Zrealizowano próbną, pilotażową badanie z użyciem omawianego kwestionariusza. Ostateczna wersja narzędzia z pewnością i tak mogła stanowić wyzwanie dla respondentów, dlatego należało odpowiednio zorganizować procedurę badawczą. W badaniach postawiono na badania audytoryjne, ale grupy respondentów były nieliczne – około dziesięcioosobowe. Badanie było realizowane w siedzibach PZG, przez osoby, które są reprezentantami badanej społeczności i co bardzo ważne: znają dobrze PJM. Mogły więc służyć pomocą respondentom, tłumaczyć pytania kwestionariusza, odpowiadać na wszelkie wątpliwości badanych. Pomimo zastosowanych procedur należy stwierdzić, że bariera komunikacyjna nie do końca została pokonana. Niektórzy respondenci deklarowali, że nie rozumieją dokładnie części pytań, a wiele odpowiedzi było dosyć lakonicznych. Pomimo to zgromadzony materiał badawczy można uznać za wartościowy i interesujący. Badania te przeprowadziłam w 2019 r. W toku badań ankietowych zgromadziłam 196 kwestionariuszy, które mogły być poddane dalszej analizie. Badania realizowałam w różnych miejscowościach województwa małopolskiego. W trakcie procedury doboru próby założyłam, że odpowiedzi respondentów mogą się różnicować ze względu na ich cechy społeczno-demograficzne, zwłaszcza chodzi tu o wiek i płeć badanych, oraz ich wykształcenie. Do zróżnicowania tego

należy podejść jednak z ostrożnością, ponieważ próba nie jest reprezentatywna, a sposób jej doboru nie pozwalał do końca kontrolować cech respondentów. Podjęłam jednak starania, aby próba nie była obciążona nadreprezentacją badanych o określonych cechach. W najmniejszym stopniu udało mi się to w przypadku wieku badanych, ponieważ grupa najmłodszych respondentów – w wieku edukacyjnym, jest najsłabiej reprezentowana.

Wyniki badań

Relacje z badań warto rozpocząć od charakterystyki respondentów. Najstarsza badana osoba miała 89 lat, a najmłodsza 19. Średnia wieku respondentów to 51,4 lata. Jedna piąta badanych to osoby między 21 a 40 rokiem życia, jedna trzecia to osoby wieku od 41 do 60 lat i jedna trzecia to osoby powyżej 60 roku życia. Osoby najmłodsze były najmniej licznie reprezentowane: 9% respondentów miało 20 lat lub mniej. Jeśli chodzi o miejsce zamieszkania to kategorie respondentów, którzy mieszkali: w miastach powyżej 100 tysięcy mieszkańców, do 100 tysięcy mieszkańców i na wsiach były zbliżone do siebie pod względem liczebności. W tabeli 1 bardziej szczegółowo przedstawiłam cechy respondentów, uwzględniając podział na korzystających i niekorzystających z Internetu.

Tabela 1. Cechy społeczno-demograficzne respondentów ankiety [$N = 196$] – z uwzględnieniem podziału na osoby korzystające ($n^1=136$) i niekorzystające z Internetu ($n^2=60$)¹

	Korzystający z Internetu $n^1 = 136$	Niekorzystający z Internetu $n^2 = 60$	Razem $N = 196$
Płeć			
Kobieta	47%	55%	49%
Mężczyzna	48%	42%	46%
Wiek			
do 20	13%	2%	9%
21–40	26%	2%	19%
41–60	42%	15%	34%
powyżej 60	14%	80%	34%

¹ Procenty w tabelach i wykresach nie sumują się do 100, ponieważ nieuwzględniono kategorii: brak odpowiedzi.

	Korzystający z Internetu $n^1 = 136$	Niekorzystający z Internetu $n^2 = 60$	Razem $N = 196$
Miejsce zamieszkania			
Wieś	22%	53%	32%
Miasto do 100 tys. mieszkańców	39%	25%	35%
Miasto powyżej 100 tys. mieszkańców	32%	18%	28%
Wykształcenie			
Podstawowe	1%	17%	6%
Zawodowe	46%	72%	54%
Średnie	25%	5%	19%
Policealne	16%	2%	12%
Wyższe	7%	2%	6%

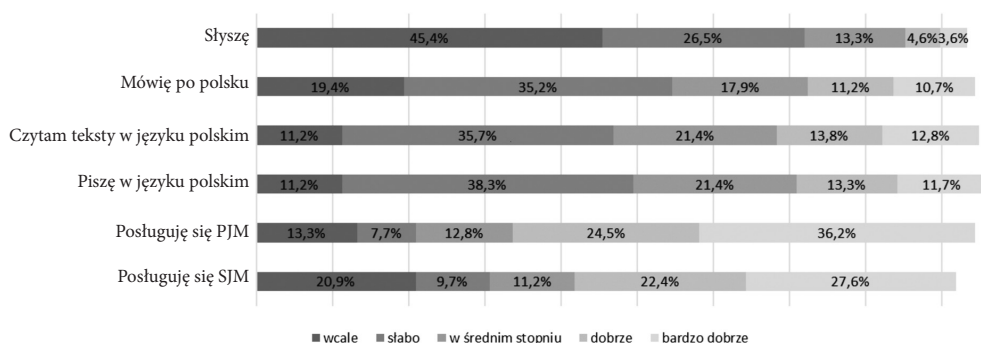
Źródło: Opracowanie własne

Wśród osób niekorzystających z Internetu nieco liczniej reprezentowane były kobiety. Respondenci, którzy nie korzystali z Internetu to głównie osoby starsze: 80% z nich ma ponad 60 lat, a tylko jedna osoba reprezentuje najmłodszą grupę wiekową. Ponad połowa respondentów niekorzystających z Internetu mieszka na wsi, podczas gdy w całej próbie mieszkańcy wsi stanowili 32%. Prawie 90% badanych Głuchych, którzy nie korzystają z Internetu, to osoby z wykształceniem co najwyżej zawodowym. Takie wykształcenie wśród użytkowników zadeklarowało 47%. Podczas gdy w całej próbie emeryci i renciści stanowią 43%, to wśród niekorzystających z Internetu jest to 85%. Sytuacja materialna osób korzystających z Internetu wydaje się być nieco lepsza. Pośród osób niekorzystających z internetu 65% deklaruje dochód na osobę w rodzinie do 1500 zł na osobę, w tym 45% zaznaczyło przedział 1000–1500. Wśród użytkowników Internetu dochód do 1500 zł na osobę deklaruje 41%. Dochód 3000 zł na osobę w rodzinie zadeklarowało 7,3% osób z grupy korzystającej z Internetu i tylko jedna niekorzystająca (1,7%).

Cechy korzystających i niekorzystających użytkowników Internetu są podobne w badanej grupie i w całej populacji. Podobnie jak w całej populacji, także wśród osób badanych: z Internetu korzysta około 70% ogółu. Co ciekawe, badania dotyczące osób z niepełnosprawnościami pokazują, że korzystają one z Internetu rzadziej niż osoby bez niepełnosprawności (Gąciarz, Bartkowski, 2014, s. 29). Struktura wiekowa respondentów w moim badaniu odbiega od struktury polskiego

społeczeństwa. Liczniej reprezentowane są tu osoby starsze, a więc takie, które rzadziej korzystają z Internetu. Pomimo to popularność Internetu jest wśród badanych Głuchych prawie na poziomie ogółu społeczeństwa. Stąd można rozważać czy Internet nie jest w tej kategorii użytkowników szczególnie popularny, zwłaszcza na tle użytkowników z innymi niepełnosprawnościami?

Wracając do badanych, ważną kwestią są ich kompetencje komunikacyjne. Rozkład odpowiedzi na pytanie o tę kwestię obrazuje wykres 1.

Wykres 1. Kompetencje komunikacyjne respondentów ankiety [N = 196].

Źródło: Opracowanie własne

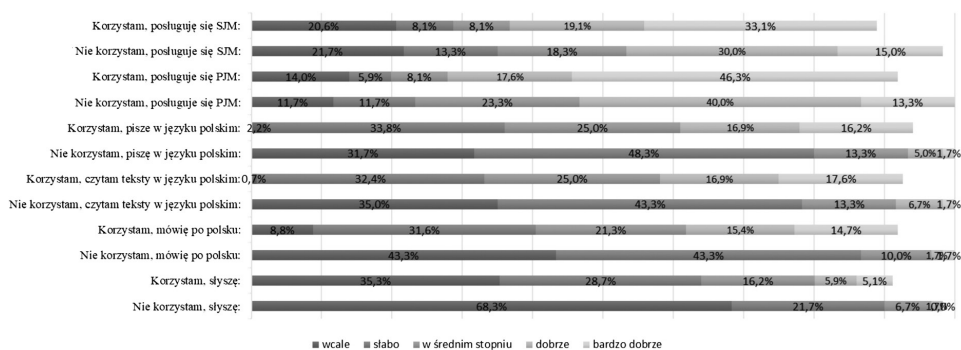
Jak widać połowa badanych zadeklarowała, że wcale nie słyszy. Część osób deklaruje jednak, że słyszy – około 26% słabo, 13% w średnim stopniu. Wiąże się to z korzystaniem z urządzeń wspomagających słuch. Jedna trzecia (31,1%) badanych zadeklarowało, iż korzysta z aparatu słuchowego, a 5,6% z implanta ślimakowego. Trudno rozstrzygnąć: czy osoby, odpowiadając na omawiane tu pytanie, miały na myśli jakość słyszenia przy użyciu urządzeń wspomagających słuch, czy bez tych urządzeń. Ponad połowa respondentów zadeklarowała, że wcale nie mówi po polsku lub mówi słabo.

Z punktu widzenia korzystania z Internetu, szczególnie ważne wydają się kompetencje w zakresie czytania i pisania. Okazuje się jednak, że 11,2% respondentów nie czyta i nie pisze po polsku, a ponad 30% określa tę umiejętność jako słabą. Natomiast ponad 60% badanych posługuje się polskim językiem migowym dobrze lub bardzo dobrze, a kolejne 20% średnio lub słabo. Większość respondentów zna także system językowo migowy.

Warto w tym miejscu przypomnieć, że specyfika kompetencji komunikacyjnych Głuchych wynika częściowo z ich niepełnosprawności, lecz w znacznym stopniu jest efektem zaniedbań w zakresie edukacji Głuchych. Dobitnie wskazuje na to wynik kontroli edukacji głuchych i niedosłyszących dzieci i młodzieży, zrealizowa-

ny w 2022 r. przez Najwyższą Izbę Kontroli. Autorzy raportu z tej kontroli stwierdzili, że część kadry pedagogicznej szkół integracyjnych i specjalnych, w których uczą się dzieci i młodzież z niepełnosprawnością słuchu, nie znała języka migowego. Dla potrzeb tej grupy uczniów nie dostosowano także podręczników ani treści poleceń i pytań egzaminów zewnętrznych. Nie realizuje się w tych szkołach edukacji w zakresie języka polskiego dla Głuchych „co nie pozwala na poprawę ich kompetencji językowych, niezbędnych do funkcjonowania w społeczeństwie” (NIK, 2022, s. 25).

Celem omawianych badań była m.in. próba rozstrzygnięcia kwestii, czy omawiana tu specyfika kompetencji komunikacyjnych Głuchych ma znaczenie dla korzystania lub niekorzystania z Internetu. Wykres 2 pokazuje kompetencje komunikacyjne respondentów, którzy są użytkownikami Internetu i tych, którzy nimi nie są.

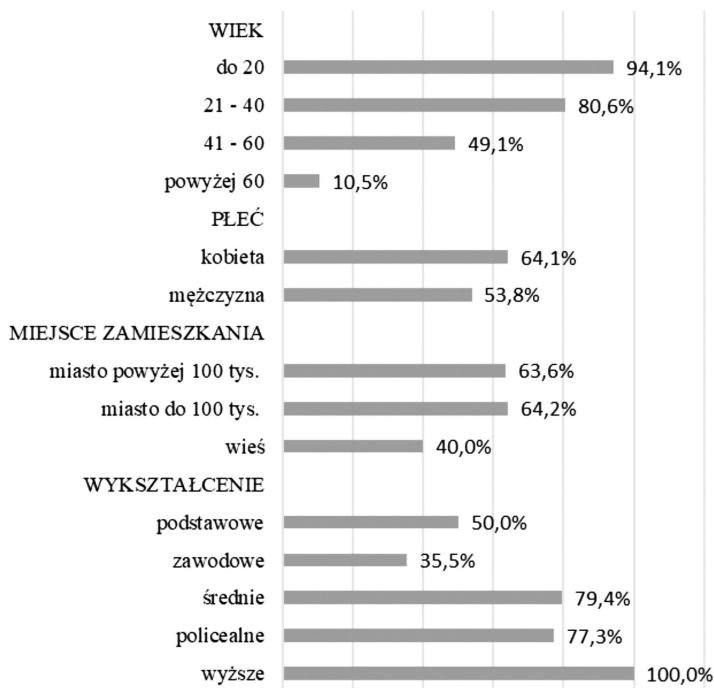
Wykres 2. Kompetencje komunikacyjne badanych korzystających ($n=136$) i niekorzystających ($n=60$) z Internetu.

Źródło: Opracowanie własne

Analizując wykres łatwo stwierdzić różnice w kompetencjach komunikacyjnych badanych Głuchych korzystających i niekorzystających z Internetu. Wśród niekorzystających, procentowo jest niemal dwa razy więcej osób, które wcale nie słyszą. W tej grupie 90% osób deklaruje, że nie słyszy lub słyszy słabo. Po polsku nie mówi lub mówi słabo 86,6% niekorzystających z Internetu, natomiast wśród respondentów korzystających z Internetu nie mówi po polsku 8,8%, a 31,6% mówi słabo. Wśród badanych niekorzystających z Internetu 43,3% czyta teksty w języku polskim słabo, a 35,5% czyli 21 osób wcale nie czyta. Spośród badanych, którzy korzystają z Internetu odpowiedź: wcale nie czytam tekstów w języku polskim, zaznaczyła tylko jedna osoba, natomiast 44 osoby przyznały, że czytają słabo (32,4% Głuchych korzystających z Internetu). Pośród badanych niekorzystających z Internetu 31,7%, czyli 22 osoby na 60, zadeklarowały, że nie piszą po polsku. Wśród korzystających

były to 3 osoby na 136 (2,2%). Słabo z pisanem radzi sobie 48,3% niekorzystających i 33,8% korzystających.

Pomimo że badana tu próba była niereprezentatywna, należy te dane uznać za ważne, ponieważ uświadamiają nam konieczność dostosowania przekazów medialnych dla osób, które mają zróżnicowane kompetencje komunikacyjne, także dla osób, które czytają i piszą po polsku słabo lub wcale. Warto przy tym zwrócić uwagę, że zdecydowana większość badanych posługuje się polskim językiem migowym. Wcale nie zna go po kilkanaście procent badanych w obu grupach, w sumie 26 osób na 196 badanych (13,3%). Również wysoka w obu grupach, choć nieco niższa w stosunku do PJM jest znajomość systemu językowo migowego. Można więc wnioskować, że budowa dostępności przekazów medialnych powinna uwzględniać przede wszystkim tłumaczenie na PJM.

Wykres 3. Procent respondentów, którzy zadeklarowali dobry lub bardzo dobry poziom umiejętności korzystania z Internetu [$N = 136$].

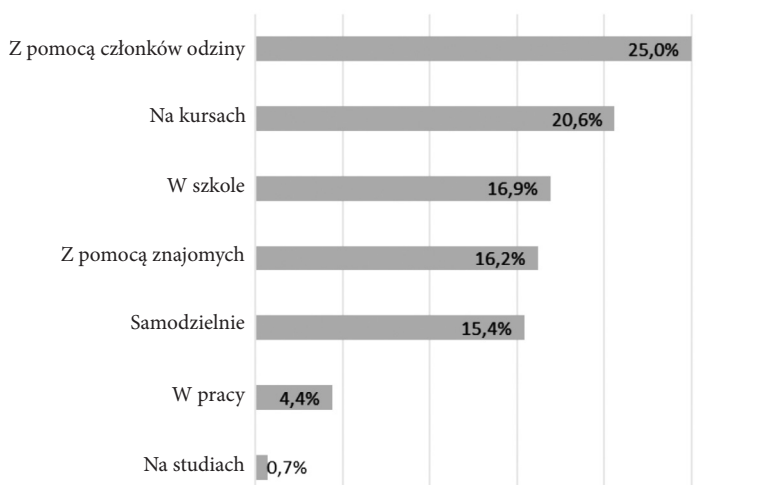
Źródło: Opracowanie własne

Satysfakcjonujące i funkcjonalne korzystanie z mediów możliwe jest dzięki ich dostępności, nie bez znaczenia pozostają tu jednak kompetencje medialne samych użytkowników. Chcąc zgłębić ten temat, zapytano respondentów korzystających

z Internetu, o to jak w tym względzie oceniają swoje umiejętności. Należy w tym miejscu podkreślić, że poniższe dane będą dotyczyć tylko respondentów, którzy są użytkownikami Internetu, było to 136 spośród 196 osób. Okazuje się, że ponad połowa z nich uważa, że ich umiejętności są dobre lub bardzo dobre. Bardzo dobre umiejętności deklaruje 21,3%, dobre 37,5%, a 28% średnie. Słabe umiejętności zadeklarowało 11,8% osób, a jedna osoba ich brak. Poziom umiejętności pozwalających na korzystanie z Internetu wśród badanych głuchych użytkowników, można by zatem określić jako stosunkowo wysoki. Należy jednak pamiętać, że bazujemy tu jedynie na samoocenie. Warto przy tym przyjrzeć się, jak omawiane tu umiejętności rozkładają się wśród badanych o różnych cechach społeczno-demograficznych.

Jak widać, więcej osób deklaruujących dobry lub bardzo dobry poziom umiejętności korzystania z Internetu jest wśród respondentów młodszych niż wśród starszych, zamieszkałych w mieście niż na wsi. Co ciekawe, wśród kobiet jest procentowo więcej odpowiedzi – „mój poziom umiejętności korzystania z Internetu jest dobry” lub „bardzo dobry” niż wśród mężczyzn. Podobnie wśród osób z podstawowym wykształceniem jest więcej, niż wśród osób z zawodowym. Natomiast w kolejnych kategoriach wyróżnionych ze względu na wykształcenie, procent deklaruujących dobre lub bardzo dobre umiejętności korzystania z Internetu rośnie aż do 100% wśród użytkowników Internetu z wykształceniem wyższym.

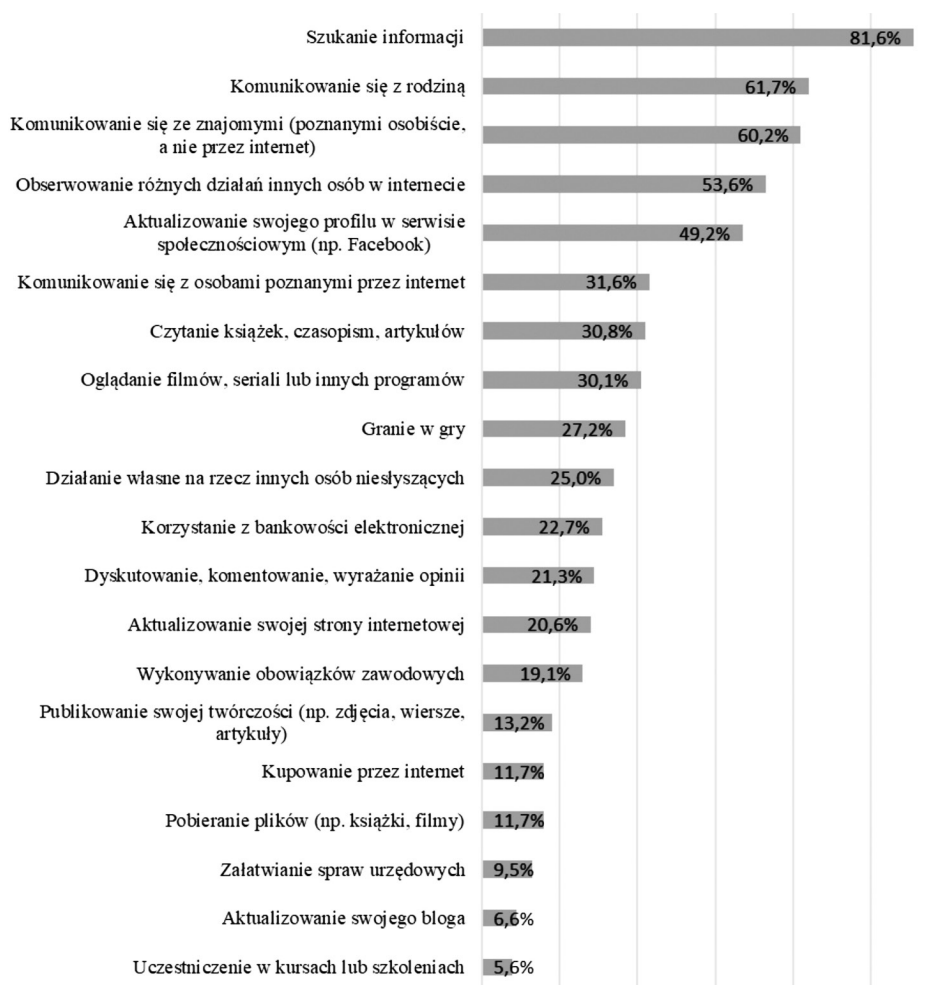
W jaki sposób respondenci nabyli omawiane powyżej umiejętności? Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia wykres 4.

Wykres 4. Rozkład odpowiedzi na pytanie: „W jaki sposób nauczyła się Pani/Pan korzystać z Internetu” [N = 136].

Źródło: Opracowanie własne

Pomimo że respondenci mogli wybrać wiele odpowiedzi, nie było takiej sytuacji. Jedna osoba nie udzieliła odpowiedzi na to pytanie, a pozostałe osoby wybrały jedną z możliwych odpowiedzi. Ponad połowa respondentów z grupy użytkowników Internetu, czyli 56,6% nauczyło się korzystać z niego w sposób pozainstytucjonalny – samodzielnie lub z pomocą krewnych bądź znajomych. Wydaje się, że dosyć niewiele, bo 16,9% osób wskazuje jako miejsce zdobycia kompetencji cyfrowych szkołę, a 20,6% osób kursy. Jedna osoba nauczyła się korzystać z Internetu na studiach, a sześć osób (4,4%) w pracy. Ważnym faktorem wydaje się być

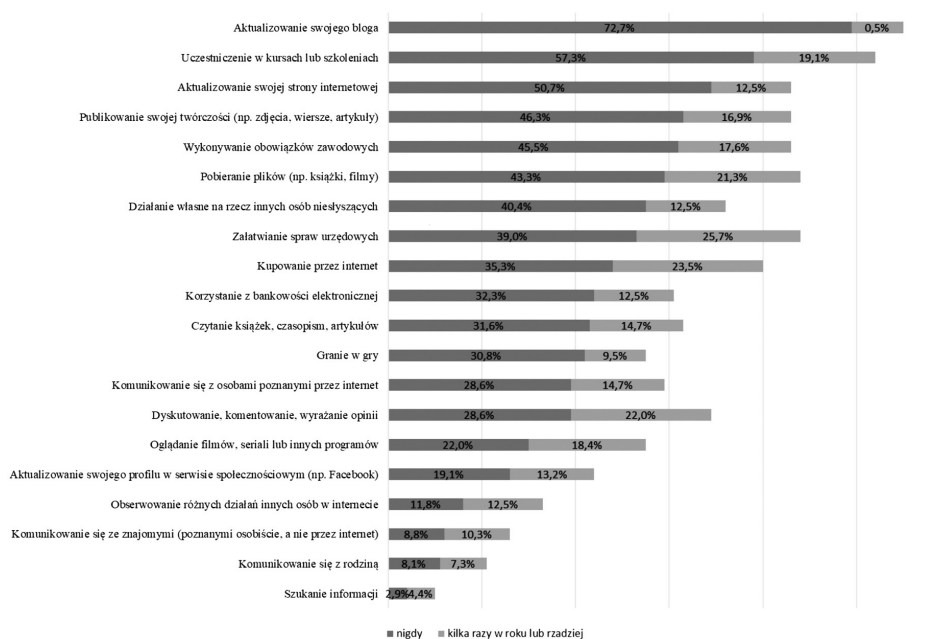

Wykres 5. Cel w jakim respondenci korzystają z Internetu codziennie lub kilka razy w tygodniu [N=136].

Źródło: Opracowanie własne

tu wiek. Większość respondentów chodziła do szkoły, gdy Internet w Polsce nie był dostępny. Spośród 23 osób, które wybrały odpowiedź: „Nauczyłem się korzystać z Internetu w szkole” – 9 miało mniej niż 20 lat, a 10 reprezentowało kategorie wiekową 21–40 lat. Natomiast na kursach zdobywali swoje kompetencje głównie respondenci w wieku 41–60 lat. W tej grupie wiekowej było 18 z 28 osób, które zadeklarowały, że nauczyły się korzystać z Internetu na kursach.

Przejdźmy obecnie do celów korzystania z Internetu przez respondentów. Rozkład odpowiedzi na to pytanie, które zadano oczywiście tylko respondentom korzystającym z Internetu, obrazuje wykres 5. Przedstawiono na nim liczbę osób, która wskazała, że w określonym celu korzysta z Internetu codziennie lub kilka razy w tygodniu. Analizując cele użytkowania Internetu przez badanych, warto przyjrzeć się także aktywnościom podejmowanym przez nich najrzadziej. Wykres 6 pokazuje, jaki procent respondentów zadeklarowało, że nigdy nie korzysta z Internetu w danym celu oraz tych, którzy w danym celu korzystali raz w roku lub rzadziej.

Wykres 6. Procent respondentów deklarujących, że nigdy nie korzysta z Internetu w danym celu oraz tych, którzy w danym celu korzystali raz w roku lub rzadziej [N=136].

Źródło: Opracowanie własne

Jak widać Internet często jest użytkowany przez badanych do poszukiwania informacji. Ponad 80% głuchych użytkowników Internetu wskazało, że poszukuje

informacji w sieci codziennie lub kilka razy w tygodniu. Drugim najczęściej wskazywanym celem jest komunikowanie się. Zwłaszcza dotyczy to komunikowania się z rodziną i znajomymi. Około 60% badanych deklaruje taką aktywność. Z osobami poznanymi przez Internet, w sposób zapośredniczony komunikuje się o połowę mniej respondentów (około 30%). Popularność Internetu jako narzędzia komunikacji wśród Głuchych nie dziwi, gdy uświadomimy sobie, że popularny wśród słyszących telefon jest dla Głuchych niedostępny.

Jeśli chodzi o inne cele korzystania z Internetu, to połowa badanych deklaruje, że codziennie lub kilka razy w tygodniu obserwuje działania innych osób w sieci i aktualizuje swój profil w serwisie społecznościowym. Czytanie różnych publikacji w sieci, oglądanie filmów i innych programów, to cele realizowane często przez nieco mniej niż jedną trzecią badanych. Biorąc pod uwagę cele ekonomiczne, to 22,7% badanych korzysta z bankowości elektronicznej codziennie lub kilka razy w tygodniu, podczas gdy 32,3% nie robi tego nigdy, a 12,5% raz w roku lub rzadziej. Zakupy online także nie są popularne. Spośród 35,3% badanych użytkowników Internetu nie robi ich nigdy, a 23,5% raz w roku lub rzadziej. Głusi z badanej grupy rzadko uczestniczą w kursach i szkoleniach przez Internet. Ponad 60% z nich, nigdy lub co najwyżej raz w roku, załatwia przez Internet sprawy urzędowe. Należy podkreślić, że taki stan rzeczy po części wynika z faktu, że strony i aplikacje oraz sieciowe usługi często nie są dostępne dla Głuchych.

Analiza obu wykresów prowadzi do wniosku, że: najmniej popularne wśród respondentów jest publikowanie w sieci własnych treści; 72,2% z nich nie prowadzi bloga; 50,7% nie aktualizuje swojej strony internetowej; 46,3% nie dzieli się w sieci swoją twórczością; 28,6% nie dyskutuje, nie komentuje i nie wyraża własnych opinii w sieci, a 22% robi to raz w roku lub rzadziej. Odpowiada to oczywiście ogólnemu trendowi, określoneemu jako zasada 90/9/1. Zgodnie z tą potwierdzoną przez badaczy zasadą: treści w sieci tworzy 1% użytkowników, 9% je przetwarza i publikuje, a 90% to głównie konsumenci gotowych treści (Bogunia-Borowska, 2019, s. 30).

W przypadku badanej grupy niechęć do publikowania własnych treści może mieć dodatkowo inne podłoże. Chodzi o to, że polszczyzna dla Głuchych nie jest pierwszym językiem. Specyfikę ich kompetencji komunikacyjnych pokazują także omawiane tu badania. Jedynie jedna czwarta wszystkich respondentów (korzystających i niekorzystających z Internetu) zadeklarowała, że pisze po polsku dobrze lub bardzo dobrze. Kwestię tę poruszali także respondenci wywiadów, które realizowałam w ramach innego badania. Pojawiały się w nich wypowiedzi świadczące o przekonaniu niektórych Głuchych, że pisać popełniają błędy, stąd niechętnie publikują swoje komentarze. Część respondentów wywiadu zadeklarowała, że chętniej wypowiada się w języku migowym (Bierówka, 2019, s. 280). Dlatego też w omawianych badaniach podjęłam próbę ustalenia, w jakiej formie Głusi publikują najczęściej,

a także z jakich form przekazów korzystają najczęściej jako odbiorcy. Rozkład odpowiedzi na pytania o te kwestie zaprezentowano w tabelach 2 i 3.

Tabela 2. Procent głuchych użytkowników Internetu, którzy udzielili odpowiedzi „często” lub „czasami” na pytanie: „Jak często publikuje Pani/Pan w internecie wymienione poniżej formy przekazów” [N=136]

Forma publikowanych treści:	często	czasami	razem
obrazy (np. zdjęcia, rysunki, mapy)	16,9%	22,0%	38,9%
obrazy z tekstem (np. zdjęcie z podpisem)	12,5%	21,3%	33,8,0%
przekazy wideo (np. filmy, animacje) tłumaczone na język migowy	10,3%	19,1%	29,4%
przekazy tekstowe bez żadnego tłumaczenia	8,8%	20,6%	29,4%
przekazy jedynie w języku migowym	5,9%	22,8%	28,7%
przekazy tekstowe (np. artykuły, komentarze) tłumaczone na język migowy	5,9%	19,8%	25,7%
przekazy wideo z napisami	6,6%	16,9%	23,5%
przekazy wideo bez żadnego tłumaczenia	5,1%	16,9%	22,0%

Źródło: Opracowanie własne

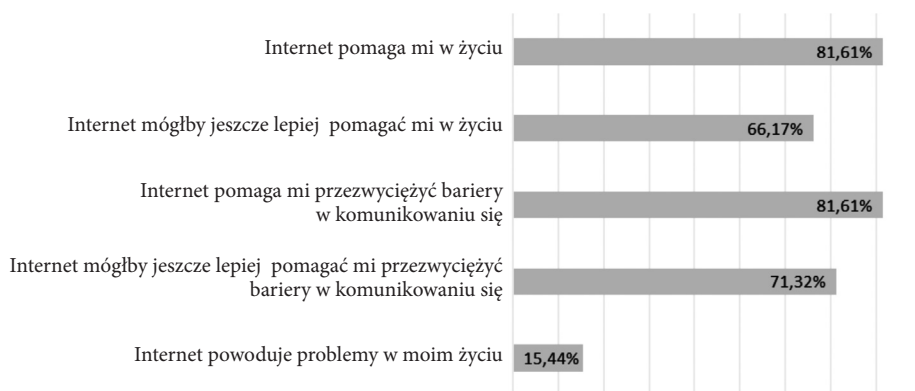
Tabela 3. Procent głuchych użytkowników Internetu, którzy udzielili odpowiedzi często lub czasami na pytanie: „Jak często korzysta Pani/Pan jako odbiorca z wymienionych poniżej form przekazów internetowych?” [N=136]

Forma odbieranych treści:	często	czasami	razem
obrazy (np. zdjęcia, rysunki, mapy)	27,9%	53,7%	81,6%
obrazy z tekstem (np. zdjęcie z podpisem)	23,5%	55,1%	78,6%
przekazy wideo (np. filmy, animacje) tłumaczone na język migowy	20,6%	56,6%	77,2%
przekazy wideo z napisami	29,4%	47,0%	76,4%
przekazy jedynie w języku migowym	25,7%	49,2%	74,9%
przekazy tekstowe (np. formularze druków, artykuły) tłumaczone na język migowy	14,6%	42,6%	57,2%
przekazy tekstowe bez żadnego tłumaczenia	12,5%	39,0%	51,5%
przekazy wideo bez żadnego tłumaczenia	6,6%	44,1%	50,7%

Źródło: Opracowanie własne

Jak widać zaznacza się opisana już tendencja, że osób publikujących treści w sieci jest zdecydowanie mniej niż ich odbiorców. Konstrukcja pytania nie pozwala stwierdzić, czy publikowane przekazy są także tworzone przez badanych, czy tylko przekazywane. Najczęściej publikowane i odbierane są różnego rodzaju obrazy oraz obrazy z tekstem. Jeśli zsumujemy kategorię „często” i „czasami”, to około trzech czwartych badanych głuchych użytkowników Internetu odbiera przekazy wideo tłumaczone na język migowy, przekazy wideo z napisami i przekazy jedynie w języku migowym. Tekst bez żadnego tłumaczenia jest formą przekazu medialnego odbieranego w sieci czasami przez ponad jedną trzecią respondentów z tej grupy, ale często jedynie przez 12,5%. Oglądanie w sieci przekazów wideo bez żadnego tłumaczenia kształtuje się podobnie. Na podstawie przedstawionych danych, pamiętając że próba jest niereprezentatywna, można próbować określić, jakie rodzaje przekazów medialnych są preferowane przez Głuchych i dla nich najbardziej dostępne. Raczej nie będzie to sam tekst, ani też wideo, bez napisów lub tłumaczenia na PJM.

Przekazy tekstowe bez żadnego tłumaczenia często publikuje 8,8% głuchych użytkowników sieci, a nieco ponad 20% robi to czasami. Z pewnością część tych przekazów to treści tworzone samodzielnie. Przekazy tylko w języku migowym publikuje w sieci często niecałe 6% osób z omawianej grupy, a 20,6% robi to czasami. W tej kategorii prawdopodobnie też będą przekazy tworzone samodzielnie. Publikując przekazy jedynie w języku migowym, Głusi kierują swoje wypowiedzi jedynie do odbiorców znających ten język, a więc głównie do przedstawicieli własnej społeczności.

Wykres 7. Procent respondentów, którzy zgodzili się z powyższymi stwierdzeniami, określającymi rolę Internetu w ich życiu [N = 136].

Źródło: Opracowania własne

W ostatnim pytaniu części ankiety skierowanej do głuchych użytkowników Internetu, poszukiwano odpowiedzi na temat roli tego narzędzia w życiu badanych. Przedstawiono więc im listę stwierdzeń, z którymi mogli się zgodzić lub nie. Wykres 7 pokazuje procent respondentów, którzy zgodzili się z poszczególnymi stwierdzeniami.

Jak widać Głusi, którzy korzystają z Internetu wartościują tę technologię pozytywnie. Ponad 80% z nich zgadza się ze stwierdzeniem, że Internet pomaga im w życiu i że pomaga im przezwyciężyć bariery w komunikowaniu się. Jednocześnie około 70% badanych z tej grupy zgadza się, że pomoc ta mogłaby mieć szerszy zakres. Natomiast 15% osób przyznaje, że korzystanie z Internetu może być źródłem problemów w życiu.

Podsumowanie i wnioski

W tekście przybliżono kwestię dostępności przekazów medialnych dla Głuchych, zarysowano specyfikę komunikacyjną Głuchych, scharakteryzowano udogodnienia, które stosuje się w zakresie budowania dostępności przekazów medialnych dla tej grupy odbiorców, oraz przedstawiono wyniki badań dotyczące korzystania z Internetu przez Głuchych z uwzględnieniem ich kompetencji oraz znaczenia, jakie nadają temu użytkowaniu w swoim życiu codziennym.

Zrealizowane badania pokazują, że popularność Internetu wśród Głuchych jest stosunkowo wysoka, gdyż korzysta z niego aż 70% badanych Głuchych. Jest to nieco mniej niż w całej populacji naszego kraju. Jednak biorąc pod uwagę, że jedna trzecia badanych to osoby między czterdziestym a sześćdziesiątym rokiem życia, a jedna trzecia – to osoby powyżej sześćdziesiątego roku życia, to można stwierdzić, że użytkownicy Internetu są tu wyjątkowo licznie reprezentowani. Z Internetu nie korzystają raczej starsi Głusi z niższym poziomem wykształcenia, mieszkający na wsi, w gorszej sytuacji materialnej. Wśród osób, które nie korzystają z Internetu więcej jest tych, które słabo piszą i czytają po polsku. W tej grupie 31,7% osób zadeklarowało, że nie pisze, a 35,5%, że nie czyta po polsku. Wśród użytkowników Internetu tylko jedna osoba zadeklarowała, że nie czyta, a trzy, że nie piszą po polsku (odpowiednio 0,73% i 2,2%). Natomiast ponad 80% wszystkich badanych posługuje się PJM, w tym ponad 60% dobrze lub bardzo dobrze. Dlatego też, pomimo że wnioski tu stawiane muszą być ostrożne ze względu na niereprezentatywność próby, można jednak zakładać, że budowanie dostępności przekazów medialnych dla Głuchych musi uwzględniać prócz napisów, także tłumaczenie na PJM.

Biorąc pod uwagę poziom umiejętności korzystania z Internetu, badani użytkownicy sieci oceniają je u siebie dosyć wysoko. Przy czym najbardziej pewni swych

kompetencji są respondenci najmłodszy i najlepiej wykształceni. Ponad połowa badanych użytkowników Internetu, nabyła umiejętności korzystania z niego poza instytucjami: samodzielnie bądź z udziałem krewnych i znajomych. Spośród 136 osób korzystających z Internetu 16,9% kompetencje cyfrowe nabyły w szkole, a 20,6% na kursach. Przy czym w szkole młodszy respondenci, a na kursach starsi. Wydaje się, że wsparcie instytucjonalne Głuchych w zakresie edukacji medialnej powinno być większe. Głusi nie mogą w tym względzie liczyć jedynie na siebie, chociażby ze względu na brak dostępnych dla nich materiałów edukacyjnych. W dotychczasowych badaniach autorki, kwestia edukacji medialnej Głuchych została jedynie pobieżnie dotknięta. Planuje ona dalsze badania w tym zakresie. Zwłaszcza, że obecnie badani, głusi użytkownicy Internetu, deklarują w znaczącej większości, iż narzędzie to odgrywa ważną rolę w ich życiu i pomaga im przezwyciężać bariery komunikacyjne. Jednocześnie 70% z nich zgadza się ze stwierdzeniem, że Internet mógłby pomagać im bardziej.

Jeśli chodzi o cele użytkowania Internetu, to Głusi najczęściej szukają za jego pośrednictwem informacji i komunikują się dzięki niemu, zwłaszcza z rodziną i znajomymi. Natomiast mało popularne wśród nich jest uczestniczenie w kursach lub szkoleniach online, robienie zakupów w sieci, załatwianie spraw urzędowych. Nasuwa się tu komentarz, że Internet jest ważnym narzędziem komunikacji zapośredniczonej, dla badanej tu społeczności, którą ominęła możliwość korzystania w tym celu z telefonu, nie licząc komunikacji tekstowej. Natomiast wiele zastosowań Internetu, popularnych wśród ogółu Polaków, nie jest ciągle wystarczająco dostępne dla Głuchych. Pomimo że prawie połowa badanych użytkowników Internetu codziennie lub kilka razy w tygodniu aktualizuje swój profil w serwisie społecznościowym, to publikowanie treści w sieci, nie jest często deklarowaną aktywnością badanych. Najczęściej publikowane przez nich są obrazy, natomiast jedynie 29,4% deklaruje, że publikuje w sieci przekazy tekstowe. Najrzadziej Głusi publikują filmy bez tłumaczenia na język migowy. Jak wynika z innych badań autorki, na które powołuje się w tym tekście, ta niechęć Głuchych do publikowania w sieci, może wynikać z krytycznej oceny swoich kompetencji w zakresie polszczyzny pisanej.

Badania pokazują, że należy podjąć wiele działań, aby Głusi mogli w pełni i bez ograniczeń korzystać z Internetu, a także i z innych mediów. Po pierwsze należy kłaść nacisk na szeroko rozumianą edukację medialną Głuchych w szkołach. Nie należy poprzestawać tu na budowaniu jedynie umiejętności technicznych, ale kształtować cały wachlarz kompetencji medialnych. Dzięki temu głusi użytkownicy Internetu będą mniej narażeni na problematyczne użytkowanie Internetu i inne sieciowe zagrożenia, które zostały ujawnione m. in. we wcześniej opisanych badaniach Michalczyk (2021), Michalczyk i Karbowniczek (2022) i Teper-Solarz (2018). Ponadto należy tworzyć materiały edukacyjne z zakresu edukacji medialnej dostęp-

ne dla Głuchych w różnym wieku. Obecnie rośnie świadomość dotycząca konieczności upowszechnienia odpowiedzialnego i krytycznego korzystania z Internetu. W ramach ważnych i wartościowych kampanii społecznych powstają filmy, plakaty, materiały informacyjne. Niestety bardzo rzadko projektowane są one zgodnie z zasadami dostępności. Wiedza dotycząca właściwego korzystania z Internetu powinna być dostępna także dla rodziców Głuchych dzieci, którzy odgrywają oczywiście istotną rolę w budowaniu ich zachowań medialnych. Edukacja medialna to także, jak wspomniano, umiejętność samodzielnego tworzenia lub sięgania w procesie dydaktycznym do takich materiałów, które są dostępne dla wszystkich uczniów – także tych ze specjalnymi potrzebami. Budowanie świadomości na temat dostępności oraz konkretnych umiejętności z tego zakresu powinno więc zostać uwzględnione w toku kształcenia osób mających w przyszłości pracować jako edukatorzy i wychowawcy. Przyczynia się to także do budowania bardziej świadomej i otwartej postawy dla różnorodności w ogóle.

Badania kierują naszą uwagę także w stronę powiązania korzystania z Internetu przez Głuchych z ich umiejętnością posługiwania się językiem polskim. Można mieć nadzieję, że nowe trendy w edukacji Głuchych, także nauczanie dwujęzyczne oparte na polskim języku migowym będzie sprzyjało lepszemu opanowaniu języka polskiego przez nich. Byłoby to korzystne dla głuchych użytkowników Internetu, który jest medium opartym w dużej mierze na tekście. Jednak należy pamiętać, że zgodnie z polskim prawem Głusi mają prawo komunikować się w sposób przez siebie preferowany i dlatego jesteśmy zobowiązani do dalszego propagowania dostępności przekazów medialnych dla wszystkich odbiorców.

References

- Bierówka, J. (2019). Bariery w korzystaniu z internetu przez osoby z dysfunkcjami słuchu. W: J. Dębicki, A. Małecka (red.), *Oblicza świata w dyskursach kultury* (s. 271–284). Kraków: Wydawnictwa AGH.
- Bierówka, J. (2023). Dostęp osób niesłyszących i niedosłyszących do informacji w czasie pandemii COVID-19 w Polsce. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, t.19, z. 3, 132–157.
- Babbie, E. (2005). *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Barlet, M. C., Spohn, S. D. (2012). *Includification. A practical guide to game accessibility*, The AbleGamers Foundation. Pobrane z: http://www.includification.com/AbleGamers_Includification.pdf (otwarty 14.02.2024).
- Bogunia-Borowska, M. (2019). Kamil, czyli historia dojrzewania z nowymi mediami. Analiza krytycznej i kreatywnej postawy wobec mediów i kultury konsumpcyjnej. W: M. Bogunia-Borowska (red.), *Współczesny świat dziecka. Media i konsumpcja* (s. 27–73). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- CORDIS. (2017). *SiMAX – The Sign Language Avatar*. Pobrane z <https://cordis.europa.eu/project/id/778421/pl> (otwarty 05.07.2024).

- CORDIS. (2019). *The only technology to successfully translate between signed and spoken languages*. Pobrane z <https://cordis.europa.eu/article/id/411590-first-system-to-automatically-translate-sign-language/pl> (otwarty 05.07.2024).
- Czajkowska-Kisil M., Siepkowska A., Sak M. (2014). *Edukacja głuchych w Polsce*. W: M. Świdziński (red.), *Sytuacja osób głuchych w Polsce. Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich* (s. 13–27). Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich.
- FIRR. (2021). *Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1*. Pobrane z <https://www.w3.org/Translations/WCAG21-pl/> (otwarty 7.03.2023).
- Domagała-Zyśk, E. (2017a). Napisy jako forma wspierania edukacji i funkcjonowania społecznego osób niesłyszących i słabosłyszących. W: W. Otrębski, K. Mariańczyk (red.), *Przepis na rehabilitację. Dzieci i młodzież z niepełnosprawnością* (s. 41–53). Gdańsk: Wydawnictwo Harmonia.
- Domagała-Zyśk E. (2017b). Notatki jako forma wsparcia edukacji studentów i uczniów niesłyszących i słabosłyszących. *Niepełnosprawność – zagadnienie, problemy, rozwiązania*, 2(23), 53–66.
- Frankfort-Nachmias, Ch., Nachmias, D. (2001). *Metody badawcze w naukach społecznych*, tłum. E. Hornowska. Poznań: Wydawnictwo Zyski i S-ka.
- Gąciarz, B., Bartkowski, J. (2014). Położenie społeczno-ekonomiczne niepełnosprawnych w Polsce na tle sytuacji osób niepełnosprawnych w krajach Unii Europejskiej. *Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania*, 2, 20–43.
- GUS. (2022). *Tablice publikacyjne z ostatecznymi danymi NSP 2021 w zakresie przynależności narodowo-etnicznej, języka używanego w domu oraz przynależności do wyznania religijnego*. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-ostateczne/tablice-z-ostatecznymi-danymi-w-zakresie-przynaloznosci-narodowo-etnicznej-jezyka-uzywanego-w-domu-oraz-przynaloznosci-do-wyznania-religijnego,10,1.html> (otwarty: 14.02.2024)
- Imiołczyk, B. (red.). (2020). *Osoby Głuche w Polsce 2020. Wyzwania i rekomendacje*. Raport komisji ekspertów ds. osób Głuchych. Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich.
- Kalata-Zawłocka, A. (2021). Głusi i tłumacze PJM o tłumaczeniu języka migowego w Polsce kiedyś i dziś. *Między Oryginałem a Przekładem*, 4(54), 63–84.
- Karbowniczek, J., Michalczyk, A. (2022). Specyfika korzystania z Internetu przez młodzież słyszącą i z uszkodzonym słuchem (Raport z badań). *Colloquium Pedagogika – Nauki o Polityce i Administracji*, 2(46), 5–22.
- Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. Dz.U. z 2012 r., poz. 1169, art. 9.
- Kosiba, O., Grenda, P. (2011). *Leksykon języka migowego*. Bogatynia: Silentium.
- Kowalski, P., Sacha, J., Szczygielska, M. (2014). Dostępność. W: M. Świdziński (red.), *Sytuacja osób głuchych w Polsce. Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich* (s. 36–70). Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich.
- KRRiT (2016). *Stanowisko w sprawie jakości i sposobu realizacji napisów dla niesłyszących w utworach audiowizualnych*. Pobrane z <http://www.archiwum.krrit.gov.pl/krrit/aktualnosci/news,2213,stanowisko-w-sprawie-jakosci--sposobu-realizacji--napisow-dla-nieslyszacych-w-utworach.html> (otwarty: 7.03.2023).
- KRRiT (2021b). *Stanowisko Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z dnia 30 marca 2021 r. w sprawie jakości i sposobu realizacji tłumaczenia na język migowy w utworach audiowizualnych*. Pobrane z <https://www.gov.pl/attachment/63298d60-53a9-4153-a8c0-0206a99aebd2> (otwarty: 7.03.2023).
- Michalczyk, A. (2021) Niesłyszący adolescenti wobec zjawiska samotności – wiodące determinanty ryzykownych zachowań w sieci. *Studia Paedagogica Ignatiana*, 24, 99–116.

- NIK. (2022). *Informacja o wynikach kontroli. Edukacja głuchych i niedosłyszących dzieci i młodzieży*. Poznań: Naczelna Izba Kontroli. Delegatura w Poznaniu.
- Pilch, T., Bauman, T. (2001). *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Redecker, C., Punie, Y. (red.). (2017). *European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Szczygielska, M. (2019). Napisy dla niesłyszących w Polsce. Historia, problemy, wyzwania. *Półrocznik Językoznawczy Tertium. Tertium Linguistic Journal*, 4(1), 193–210.
- Rozporządzenie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z dnia 15 listopada 2018 r. w sprawie udogodnień dla osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu wzroku i osób niepełnosprawnych z powodu dysfunkcji narządu słuchu w programach telewizyjnych. Dz.U. z 2018 r., poz. 2261.
- Szarkowska, A., Laskowska, M. (2014). *Jakie powinny być napisy? Raport z badania preferencji widzów na temat napisów telewizyjnych*. Warszawa: Instytut Lingwistyki Stosowanej UW.
- Świdziński, M. (2014). Wprowadzenie. W: M. Świdziński (red.), *Sytuacja osób głuchych w Polsce. Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich* (s. 8–12). Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich.
- Teper-Solarz, Z. (2018). Echa technologii rozbrzmiewające w świecie ciszy. *Annales Universitatis Mariae Curie Skłodowska. Sectio I. Philosophia-Sociologia*, 43(1), 175–191.
- Tomaszewski, P., Piekot T. (2015). Język migowy w perspektywie socjolingwistycznej. *Socjolingwistyka*, 29, 63–87.
- Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (Dz.U. z 1993 r. Nr 7, poz. 34).
- Ustawa z dnia 19 lipca 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz.U. z 2011 r. Nr 209, poz. 1243).
- Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o zmianie ustawy o radiofonii i telewizji. Dz.U. z 2018 r., poz. 915.
- Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych. Dz.U. z 2019 r., poz. 848.
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze specjalnymi potrzebami. Dz.U. z 2019 r., poz. 1696.
- Vuorikari, R., Kluzer, S., Punie, Y. (2022). *DigComp 2.2 Ramy kompetencji cyfrowych dla obywateli z nowymi przykładami wiedzy, umiejętności i postaw*, tłum. K. Urban. Fundacja ECCC.
- Wojtas, A. (2014). Język migowy jako forma komunikacji wspierająca dziecko niesłyszące w środowisku rodzinnym. W: S. Wrona, W. Walkowska (red.), *Niepełnosprawność w rodzinie jako wyzwanie edukacyjne* (s. 97–105). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Zielińska, J. (2005). *Komputer w rozwoju sprawności komunikacyjnej dzieci niesłyszących*. Toruń: Adam Marszałek.
- Zielińska, J. (2007). *Edukacja dzieci z uszkodzeniem słuchu w społeczeństwie informacyjnym*. Toruń: Adam Marszałek.
- Zielińska, J. (2015). Diagnostyka i terapia osoby z niepełnosprawnością wspomagana nowoczesnymi technologiami. Przykłady praktyczne. *Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej*, 20, 179–189.
- Zdrodowska, M. (2014). Głusi, telefony i cyborgi. Alternatywne opowieści o technologii. W: M. Sak (red.), *Deaf Studies w Polsce*. Łódź: Polski Związek Głuchych Oddział Łódzki.